

Dokumentum – Vujicsics Sztoján (1933–2002) hagyatékából

EGY PÁLYAFUTÁS KITÉRŐJE*

– Jovan Dučić Budapesten –

1. kép. Jovan Dučić a jugoszláv királyi követségen

* A Vujicsics Sztoján hagyatékában őrzött (gépiratos) kéziratokat gondozza és közreadja özvegye, Vujicsics Marietta. Jelen írás feltehetően 1982-ben vagy 1983-ban keletkezett. Az itt közölt fényképek Jovan Dučić pesti éveiből a kézirat mellett voltak. Az idézetknél a kéziratban nincs forrásmegjelölés; amennyiben elég adat állt rendelkezésre, ezeket lábjegyzetben pótoltuk. Jovan Dučić neve az idézett forrásokban Ducsics, illetve Ducsity átírt alakban is előfordul. – *A szerk.*

■ Dučić budapesti nagyköveti kinevezése jugoszláv diplomáciai körökben kételyeket is keltett, a diplomáciában szokásos pletykázkodás szintjén is. Elődje, Radomir Luković követ, aki 1927-től töltötte állomáshelyét Budapesten, az államközi viszony akkori állása szerint képtelen volt közvetlenebb kapcsolat kialakítására a két szomszédos ország kormányai között. Egészségi állapotára is hivatkozva kérte visszahívását, illetőleg nyugállományba helyezését. Vojislav Marinković külügyminiszter 1930 elején végül engedett a kérelemnek, s hazarendelte – kerülve annak látszatát is, hogy e lépésnek a magyar kormányzat Jugoszláviával szembeni tartózkodó politikája lenne, akár csak közvetve is az oka. A budapesti jugoszláv királyi követszeréhez azonban Belgrádban nem volt megfelelő személy, így a diplomáciai képviselőt jugoszláv részről hosszabb időre ideiglenes ügyvivői szinten maradt. Amikor a választás végül – Karagyorgyevics Sándor király rokonszenvének köszönhetően is – a nagynevű költő, s a szerbiai és a jugoszláv diplomáciában már több mint két évtizede szolgáló Jovan Dučićra esett, a külügyminiszter bizalmasan állítólag így felelt egyik munkatársának kétkedő kérdésére: „A budapesti urak nem akartak komoly tárgyalásokat folytatni Lukovićcsal. Most ott lesz Duka (Jovan Dučić). Vele, még ha akarnák is, erre nem lesz módjuk.”

Karagyorgyevics Sándor király 1932. január 3-án kelt rendeletével Jovan Dučićot nevezte ki Jugoszlávia magyarországi rendkívüli követének és meghatalmazott miniszterének. Dučić ezzel elérte a diplomáciai ranglétrán hön óhajtott célját: követ lett (2. kép).

2. kép. Jovan Dučić a Jugoszláv királyi követségen (ülő sor: jobbról a második)

1932. február 15-én utazott Budapestre, ahol átvette szolgálatát a megüresedett követség ideiglenes ügyvivőjétől. Február 25-én fogadta Horthy Miklós kormányzó, akinek a budapesti jugoszláv királyi követség teljes személyzete jelenlétében átadta megbízólevelét. A magyar kormány részéről jelen volt Walko Lajos külügyminiszter és Uray István államtitkár.

Mínta a budapesti sajtó híradásai is azt igazolják, hogy míg elődjével, a nyugdíjazott Radomir Luković követtel a magyar kormányzat alig kívánt tárgyalni, most Dučić merőben más fogadtatásban részesült volna. Dučić, a szerb költő-követ fogadtatása a sajtó tükrében már-már reprezentatív volt, s a lapok kivétel nélkül hozták a közleményt a megbízólevél átadásáról és a kormányzónál történt bemutatkozásról. A szokásos protokolláris beszédekot követően Dučić nyilatkozott a sajtó képviselőinek, akik mind az ő kijelentéseit, mind benyomásaikat az új jugoszláv követéről közzétették lapjaikban. Az új magyarországi jugoszláv követet a sajtó általában úgy mutatta be, hogy a két ország között első helyen gazdasági és kulturális közeledést kíván. Mint a legnagyobb és legtehetségesebb jugoszláv költőről írtak, aki már negyed százada diplomata, neve hazája határain túl messze ismert, aki művével a legnagyobb szerb költő, továbbá a szerb költészet legmodernebb és legkifinomultabb művésze, aki babérkoszorúval vonult be az irodalomtörténetbe, s akiben jelen van az egész európai kultúra. Ennek bizonyosságául arról is tudósítottak, hogy a londoni székhelyű Nemzetközi PEN Club tizenöt tiszteletbeli tagja közé választotta, közvetlenül Rabin-dránáth Tagore után.

Elhangzott, hogy a Szerb Királyi Akadémia tagja, hogy addigi költői életműve már egy külföldi doktori értekezés témája volt. Szó esett legújabb művéről: a *Blago cara Radovana* esszéisztikus prózakötetéről úgy tudósítottak, hogy az a jugoszláv, és általában a modern irodalom egyik legerőteljesebb alkotása. Természetesen a tudósítások arra is kiterjedtek, hogy felsorolják addigi diplomáciai állomáshelyeit: Szófia, Róma, Athén, Madrid, Genf és Kairó, ahol sikeresen működött mint diplomata.

Válaszaiban Dučić közölte, hogy először jár Magyarországon, de jól ismeri történelmét, s irodalmát is, kezdve Arany Jánostól és Petőfi Sándortól – Ady Endréig. Ezt a szerkesztőségek így kommentálták: „reményteljes és bátorító az a körülmény, hogy Jugoszláviát Magyarországon egy olyan államférfi képviseli, aki ismeri a magyar szellem alkotásait is.”

Megerősítette nyilatkozataiban a magyar nyilvánosság felé, hogy a gazdasági és kulturális közeledésre való törekvése egyben annak a kormánynak és országnak a politikája is, melyet képvisel. Egyik válaszában ez is áll: „Magasztos kötelezettségemnek tekintem, hogy megismerjem a hozzánk oly közel álló magyar nemzet lelkületét – mert közösek mezőink, folyóink, egy nap melenget minket – s az átvonuló felhők áldást hoznak és megtermékenyítik hol a magyar, hol a jugoszláv rónát... Tudatában vagyok a népeink közötti számos kulturális kapcsolatnak. Szerb értelmiségieink egész nemzedékei itt jártak iskolákban s Magyarországon művelődtek – köztük nagy nevek is vannak... Két utat látok népeink kölcsönös közeledéséhez – mondotta Dučić – ez a kulturális és a gazdasági. Az utóbbit közös nyomorúságunk diktálja, amely gazdasági

együttműködésünket követeli meg – az elsőt pedig semmivel sem lehet megakadályozni.” Nyilatkozataiban Dučić kitért a két ország közötti kulturális kapcsolatok létrehozásának programjára is, különösen irodalmi téren. A jugoszláv kormányzat fáradozásairól és kívánalmairól tanúskodik az a körülmény is, hogy akkoriban nyitották meg a belgrádi egyetemen a magyar nyelvi tanszéket, ama szándék jegyében, hogy az északi szomszédal való kapcsolatok e téren is előbbre jussanak és normalizálódjanak. (Mellesleg e belgrádi tanszék fennállásáról vajmi keveset tudunk!)¹

Dučić megnyilatkozásait rendkívül kedvezően kommentálták, s őt magát is oly kitüntető jelzőkkel illették, mint: „a jugoszláv irodalom nagykövete Európában”, „magas kultúrájú író-diplomata”, „az irodalmi arisztokrácia tagja”.

Tekintélye, melyet élvezett, lebilincselően szép megnyilatkozásaival, s fellépésével Budapesten nagy figyelmet keltett. Az egykorú sajtó közleményei ezt bizonyítják: „Bár erélyesen ellenezzük annak a kormányzatnak a politikáját, melyet itt a jugoszláv követ képvisel – írja az egyik lap –, rendkívüli figyelemmel kell lennünk ama kijelentésekre, melyek természetes közvetlenségükkel mérhetetlenül különböznek a szokványos diplomáciai frázisoktól”. Ugyancsak rendkívül figyelemre méltónak tartják, hogy egy külpolitikailag ily fontos helyen Jugoszláviát az irodalmi elit egyik tagja képviseli. Az egyik tudósító közvetlenül is felteszi a kérdést: „Vajon lehet-e egy országot tisztességesebben képviselni, mint azt egy nemzetközileg elismert írója teheti?” Egy másik újságíró, akire szemlátomást nagy hatást tett az író-diplomatával való találkozás és beszélgetés, interjúját Dučićcsal ezzel a gondolattal fejezi be: „vajon nem tudnák-e a költők és az írók rendbe szedni azt, amit a politikusok elrontottak?”

Jovan Dučić budapesti követei kinevezésének súlyt adott a belgrádi sajtó is. A belgrádi *Politika* már 1932. január 5-én arcképpel tudósít, részletes életrajzzal: *Novi poslanici u Budimpešti i Tirani (Új követek Budapesten és Tiranában)* címmel. Február 4-én mind a *Politika*, mind a *Vreme* arról a búcsúvacsoráról ír, melyet a Budapestre távozó Jovan Dučić követ barátai a Kod Srpskog Kralja étteremben rendeztek, számos akadémikus, tudós, professzor, művész, publicista, kulturális és közéleti személyiség részvételével, beleszámítva a Szerb Királyi Akadémia elnökét, a Jugoszláv Parlament elnökét, az egyetem rektorát, a Szerb PEN Club elnökét, a Nemzeti Színház igazgatóját, a legnevesebb képzőművészeket, mint Toma Rosandić, Jovan Bijelić, Petar Palavčini, az írók közül Dragiša Vasić, Niko Bartulović, Milan Kašanin, Miloš Đurić, Gustav Krklec, Milan Bogdanović, s mások. Számos jókívánság és pohárköszöntő hangzott el a mintegy százszemélyes búcsúbanketten. Belgrád szemlátomást megtisztelte a követté avanszált Jovan Dučićot, de várakozással is tekintett a szomszédos országba kinevezett új jugoszláv követ sikeres működése elé.

Nemcsak a budapesti, de a bécsi sajtó sem maradt el hírverésben állomáshelyének elfoglalása után. Közvetlenül a megbízólevél átadását követően a *Neues Wiener Journal* budapesti tudósítójától közölt hosszabb cikket *Követ és költő* címmel, melyben

¹ A Belgrádi Egyetem Filológiai Karának jelenleg is működő Hungarológiai Tanszéke 1994-ben jött létre. – *A szerk.*

az újságíró azt elemzi, hogy Dučić, a kiváló költő követi kinevezéséből arra lehet következtetni: a jugoszláv kormány azért nevezte ki Budapestre, mint legexponáltabb helyre, mert kitűnő diplomata is. Ezt azzal is alátámasztja, hogy Dučić rendkívül udvariasan elhárít minden kérdést, amely – politikai jellegű. A tudósítás kiemeli, hogy a kormányzó a megbízólevél átadása után hosszabb beszélgetést folytatott a jugoszláv követtel. A cikk utolsó mondata: „A magyar irodalmi körök sokat várnak az új jugoszláv követ tevékenységétől.”

Dučić rokonszenve a magyarok és a magyar kultúra és irodalom iránt korábbi keletű, s fontos szerepe volt annak a kapcsolatnak, mely közte és Szenteleky Kornél között alakult ki 1927-től kezdődően. Mladen Leskovacal folytatott levelezéséből értesülünk arról, hogy Szenteleky 1927 elején Kairóban személyesen ismerkedett meg Dučićcsal, aki 1926 márciusától 1927 nyaráig előbb főkonzul, majd követségi ügyvivő volt, a Jugoszláv Királyságot képviselve Egyiptomban. 1927. február 9-én Kairóban kelt levelében írja Szenteleky Leskovacnak: „[...] ma Ducicsnál voltam, holnap ismét nála leszek ebéden, s így mindennap cseveghetek irodalomról; a hosszú böjt után most bőséges, étkes napok következnek.”² Ekkor Szenteleky és Debreczeni József már készül a modern szerb költők magyar nyelvű antológiája, a *Bazsalikom* megjelentetésére, melyben tíz vers szerepeltetésével Jovan Dučić hangsúlyosan kiemelt helyet kapott. Ekkor foglalkozik azonban Mladen Leskovac is Ady verseinek szerb átültetésével és közreadásával, s Szenteleky egy szerb Ady-kötet megjelentetését is szorgalmazza. Minderről nyilván Dučićcsal is beszéltek. „Ducics annyi szeretetreméltósággal fogadott – írja Szenteleky –, amit – noha a legjobb véleménnyel voltam róla – mégsem vártam tőle. Említettem neki az antológia ügyét, amit szinte lelkesedéssel karolt fel, s holnapra maga állítja össze úgy a saját, valamint a többiek költeményét, amelyet reprezentatív értékűeknek tart.”³

A *Bazsalikom* antológia létrejöttének e kairói epizódja s Dučić közreműködése az összeállításban páratlan mozzanat. „[Dučić] Adyt az Ön átültetésében ismeri – folytatja levelét Szenteleky – és nagyon szeretne még több fordítást olvasni. Mondottam, hogy nem tartom lehetetlennek egy szerb Ady-kötet megjelenését. Többszörösen megkért, hogyha ez a kötet valóban megjelenne, úgy ne feledkezsem meg róla, mert komolyan, őszintén és sok kíváncsisággal érdeklődik Ady iránt már régebb idő óta, s eddig csak német fordításból ismerte.”⁴

A szüntelen tette kész Szenteleky arról is tudósít levelében, hogy „Ducicsnál tett látogatásaimról s az ott lefolyt mély, színes és értékes beszélgetéseimről különben egy hosszabb cikkben szeretnék beszámolni.”⁵ Interjú formájában e tudósítás valóban elkészült és megjelent a *Bácsmezei Napló*ban. 1927. március 12-én Ószivácból

² SZENTELEKY Kornél, *Irodalmi levelei (1927–1933)*, szerk., tan. BISZTRAY Gyula és CSUKA Zoltán (Zombor–Budapest: Szenteleky Társaság, 1943), 37.

³ Uo.

⁴ Uo.

⁵ Uo., 38.

(Stari Sivac) küldött levelében már arra kéri Leskovacot, fordítaná szerbre, mert el szeretné küldeni Dučićnak. „Ne haragudjon, kedves uram, hogy az Ön jóságát és rokonszenvét ennyire kihasználom, de nem tudok alkalmas fordítót találni – Ducics számára. Nem kérek ortodoxiát, hűséget és pontosságot, csak folyékony és szépen perdülő fordítást, amelyben örömet és szépséget találhat a szerb Gauthier” – írja neki.⁶ Szenteleky Kornél Kairóban készített interjút Dučićcsal 1927. augusztus 31-i számában közölte a belgrádi *Politika*, azzal a meglepő hírrel, hogy a budapesti lapok úgy tudósítottak, a magyar kormány megadta hozzájárulását Dučić budapesti követi kinevezéséhez, s ebből az alkalomból közlik a *Bácsmegyei Napló*ban megjelent kairói beszélgetést. Az interjú *Mađari o Jovanu Dučiću (A magyarok Jovan Dučićről)* címmel, *Poseta Jovanu Dučiću, najvećem srpskom pesniku (Látogatás Jovan Dučićnál, a legnagyobb szerb költőnél)* alcímmel látott napvilágot a vezető belgrádi lapban. Két lehetőség kínálkozik e közlemény megjelentetésének indokaként. Vagy az, hogy már korábban tervezte a jugoszláv külügyminisztérium Dučić budapesti megbízatását, s a hír kiszivárgott és eljutott állítólag a magyar sajtóig is – vagy az, hogy maga Dučić helyezte el a magyar interjút a belgrádi *Politikában* saját ügye megmozgatása és szorgalmazása érdekében, mivel 1927-ben egy külügyminisztériumi inzultus kapcsán, amelyben elmarasztalták, s két évre rendelkezési állományba helyezték épp 1927. augusztus 30-án – a belgrádi közlemény megjelenését megelőző napon! Mivel Szenteleky egyik levele tanúsítja, hogy Mladen Leskovac lefordította az interjút, és azt elküldte Dučićnak, nagyon valószínű, hogy maga Dučić juttatta el a *Politika* szerkesztőségébe, s a lap nyilván szívesen közölte.

Jelentős nemzetközi irodalmi esemény színhelye volt Budapest 1932 májusában, nem sokkal azután, hogy Jovan Dučić mint követ elfoglalta állomáshelyét. Kosztolányi Dezső, a Magyar PEN Club akkori elnökének érdeme, hogy a Nemzetközi PEN Club itt tartotta X. Kongresszusát. Bár a magyar irodalmi közélet Kosztolányi elnöki tiszteből való lemondását követően közvetlenül a kongresszus megnyitása előtt a visszafojtott forrongás állapotában volt, s a kongresszus idejére kompromisszumos nyugalmat erőltetett magára, az összejövetelel jelen volt az élő világirodalom számos nagysága – köztük az amúgy is Budapesten állomásozó Jovan Dučić is. A nemzetközi rendezvény jelentőségére való tekintettel a *Nyugat* is valamivel előbbre hozta megalapításának negyedszázados jubileumát, s huszonöt évét a világ íróinak színe előtt ünnepelhette meg. Így a *Nyugat* 1932. évi májusi kettős számát a kongresszus idejére a jubileumnak szentelték, s az élő világirodalmat előnyben részesítve, terjedelmének jelentős részét a folyóirat jubileumát írásaikkal köszöntő külföldi íróknak engedték át az akkori szerkesztők, Móricz Zsigmond és Babits Mihály. Ünnepi köszöntőjében Babits ekkor ezeket is írta: „A Nyugat magyar folyóirat s magyar irodalmat termel. Nem külföldről importálta virágait, s huszonöt év alatt fordítást is aránylag keveset hozott. Akkor is inkább a magyar vívmány mint az idegen szépség kedvéért. [...] S Európa írói, ennek a testvéri kultúrának munkásai és apostolai, most

⁶ Uo., 39.

megtisztelnék bennünket avval, hogy eljönnek ünnepünkhöz, s együtt ünnepelnek velünk. Szokásunk ellenére fordításokat hozunk, s a közös kert messze tájairól fűzünk virágokat koszorúnkba. A Nyugat mai ünnepi száma az európai irodalom testvéri egységének dokumentuma, s annak, hogy a mi kis nemzetünk irodalmát is testvérül öleli ez az egység.”⁷

A jubileumi kettős számba Jovan Dučić *Éjszaka* című versét ajánlotta, amely „A Nyugat ünnepére”, valamint *Teremtés* és *Refrain* című verseit, amelyek a következő számban „A Nyugat jubileumára” ajánlással jelentek meg. Az *Éjszaka* vers alatt Dučić cirill betűs aláírása áll faksimilében 1932-es évszámmal, s arcképét is hozza a folyóirat.

Az évfordulás szám végén, valószínűleg Babits tollából, *A Nyugat vendégei* címmel jegyzet olvasható: „A Nyugat e jubileumi számának főrészt külföldi vendégeink írásai töltik meg. Büszkék vagyunk az európai szellemnek azokra az előkelő képviselőire, akik együtt éreznek velünk és részt vesznek 25 éves folyóiratunk ünnepében. Nagy és kis nemzetek íróit testvérileg érezzük mellettünk.” S a következő megjegyzés is: „A jugoszláv Yovan Ducic verse B. M. fordítása franciából.”⁸ Nyilván mindhárom Dučić-vers fordítása tőle való. E versek megjelenésének a *Nyugatban* ismert a története.

A PEN Club vilákkongresszusával egybeesett *Nyugat*-jubileum alkalmából Babits Mihály mint az egyik szerkesztő és Kosztolányi Dezső mint a Magyar PEN Club elnöke közös levélben fordult Dučićhoz is, s mint a világirodalom más nagyjaitól, fényképet és új írást kértek tőle a kettős jubileumi számba. Dučić válaszolt Kosztolányinak a felkérésre (aki a *Modern költőkben*, még 1914-ben megjelentette *Női portré* című versét), s e három versének francia fordítását ajánlotta a *Nyugatnak*. A levél a Babits-hagyatékban maradt fenn,⁹ s magyarul így szól:

Budapest, 932. IV. 29.

Kedves Uram!

Idecsatolva van szerencsém megküldeni Önnek három versemet franciára fordítva, szabad vers formájában. Ön volt olyan kedves, és tiszteletreméltó folyóiratában a jubileumi számban való közlés céljára kérte ezeket.

Megköszönve kedves figyelmét, mellyel a Nyugat vendégszeretetét felajánlotta számomra, kérem tolmácsolja tiszteletemet Babits úrnak, Ön pedig, kedves Uram, fogadja megkülönböztetett tiszteletemet.

J. Dučić

A budapesti PEN Kongresszuson számos szerb, horvát és szlovén író vett részt. Dučićot megkülönböztetett tisztelet övezte, őt kérték fel a jugoszláv irodalom reprezentálására is a *Nyugatban*, de kivételes helyet kapott a külföldi vendégek sorában is. Kedves, s talán egyedüli vizuális emléke az írók e budapesti világtalálkozójának az a fénykép,

⁷ BABITS Mihály, „A »Nyugat« és a Nyugat”, *Nyugat* 25, 9–10. sz. (1932): 483–484.

⁸ [Szerző nélkül], „A Nyugat vendégei”, *Nyugat* 25, 9–10. sz. (1932): 584.

⁹ A levél francia nyelvű eredetijének lelőhelye: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár (Fond III/385).

amely a *Pesti Hírlap* képes mellékletében jelent meg 1932. május 19-én, s Budapest székesfőváros díszvacsoráján készült a Gellért Szálló márványcsarnokában. A főasztal mellett ül Radó Antal, Jovan Dučić, gróf Bethlen Istvánné, John Galsworthy, a PEN Club első elnöke, Ripka Ferenc, Pekár Gyula, Galsworthyné, Jules Romain, Voinovich Géza, Benjamin Crémieux, a *La Nouvelle Revue Française* szerkesztője és PEN Club-elnök, illetőleg Kosztolányi Dezső, Herczeg Ferenc, Nagy Emil, Blaha Sándor (3. kép).

3. kép. Jovan Dučić az 1932-es budapesti PEN Kongresszuson

A *Pester Lloyd* 1932. június 4-i számában Sebestyén Károly közölt hosszabb írást a budapesti Nemzetközi PEN Kongresszus kapcsán Jovan Dučićról és Svetislav Stefanovićról, kiemelve, hogy a magyar íróársadalom számára rendkívül nagy haszonnal járt a PEN Kongresszus, mert személyesen is megismerkedhettek tekintélyes külföldi írókkal, köztük a jugoszláv költő Jovan Dučićcsal, a Jugoszláv Királyság budapesti követével, és Dr. Svetislav Stefanovićcsal, a Szerb PEN Club elnökével. (A cikket augusztus 1-i számában leköszölte a belgrádi *Srpski književni glasnik* is.)

Jovan Dučić budapesti kinevezése – még ha nem is változtatható a két ország akkori viszonyán, melyet a bizalmatlanság keltette feszültség s gyanakvás jellemezett –, mégis kedvezett legalább a kulturális, de különösen az irodalmi kapcsolatok javításá-

nak. Különösen kedvező volt ez a jugoszláviai magyar irodalomnak, melynek letéteményesei szemlátomást éltek e körülmény adta kedvező lehetőséggel. Így megvalósulhatott egy szabadkai kezdeményezés, a Jugoszláviai Magyar Könyvtár megindítása, melyet Strelitzky Dénes indított el és szerkesztett. Bár a kölcsönösség szempontját is érvényesítette, s a jugoszláv irodalmi és tudományos kiválóságok értékes munkáinak közreadását is hangsúlyozta, mégis elsősorban a jugoszláviai magyarság szellemi termékeinek jelentékeny részét kívánta megjelentetni – miként az a szerkesztő Strelitzky Dénes 1932 decemberében Szabadkán kelt előszavából kiviláglik.

Jó fél évszázad elteltével az előszó ma kísértetiesen tanulságos: „Napról napra erősödik az a meggyőződés, hogy Európa gazdasági alapjai megrendülnek, évezredes kultúrája omlik porba, ha népeit nem fogja össze az őszinte béke, a harmonikus közös munka.” – írta.

„Kikerülhetetlen a pusztulás, ha az organikusan egymást kiegészítő népek nem egymás javára, hanem faji és nemzeti féltékenységtől hajtva egymás ellen dolgoznak. Ma a mélybe taszított vagy fojtogatott ellenségből a pusztulás halált okozó sugarai áramlanak ki, amelyek visszasugároznak az ellenfélre és halálra sebzik. Végzetes tragédia ez, amikor az államok gazdasági élete, gazdasági jóléte törvényszerűen függ egymástól.

Nem lehet nyugalom, virágzó élet, meglegedettség, szellemi fejlődés és anyagi jólét a világon, ha mindenütt zsarátnokkal festenek a horizontra lázképeket.

Mintha túlságosan nagyok volnának azok az erők, amelyekkel a politikának meg kell birkóznia ahhoz, hogy ki tudja egyenlíteni a súlyos ellentéteket és átfogó mozgulatokkal meg tudja teremteni az összes népek harmonikus együttműködésének előfeltételeit.” – írta a szerkesztő.

„Létérdeke Európának, hogy az emberi tevékenység tisztább erőforrásai is bekapcsolódjanak abba a munkába, amely valamennyi nép érdekeinek összefogására és kiegyenlítésére igyekszik utat törni. A gazdasági építő munkának, a kutató tudós erőfeszítésének, az irodalom és a művészet embert csiszoló, finomító törekvéseinek kell most az első sorokba rohanni, hogy a politikától egy időre átvegye az irányítást és létrehozza a lelkek megbékélő összeborulását. [...]

A Jugoszláviai Magyar Könyvtár célja: becsületes munkavállalás ebben a tiszteletreméltó részletmunkában. [...]

A kölcsönös megismeréstől kölcsönös megértést várunk, a kölcsönös megértéstől megbékülést és a lelkek őszinte összeolvadását.

Meggyőződésem, hogy ha Európa népeinek egymásra utaltsága szükségszerű, úgy Közép-Európa népeie végzetszerű.”¹⁰

Tény, hogy a Jugoszláviai Magyar Könyvtár megindításakor számítottak arra a kedvező körülményre, hogy Jovan Dučić Budapestre került követnek – de közrejátszott az is, hogy Dučić szemlátomást őszintén és megértő írói együttérzéssel támogatta e kez-

¹⁰ STRELITZKY Dénes, „A szerkesztő előszava”, in DUCSICS Jován, *Az álmok városa*, ford. DEBRECZENI József, 5–7 (Szabadka: Jugoszláviai Magyar Könyvtár, [1932]), 5–6.

deményezést. A Könyvtár szerkesztője joggal írhatta tehát előszava végén: „Ha szellemi értékeink közreadásával az egymásrataltság tudatának kiépítéséhez csak egy téglával is hozzájárul a Jugoszláviai Magyar Könyvtár, úgy elérte célját. Különösen nagy jelentőségűnek tartom, hogy könyvtárunk első kötete a nagy jugoszláv költő és kiváló diplomata Ducscics Jovan Jugoszlávia jelenlegi budapesti követének munkája. Ducscicsban szerencsésen egyesül a politikus és a költő. A politikus mellénkállása a megbékülés biztos útját szolgálja. A költő szívének felénk hajlása a mindenk felett álló emberi érzelmek, a lelkek egyesülésének záloga.”¹¹ A Jugoszláviai Magyar Könyvtár első kötete Jovan Dučić *Álmok városa* esszékönyve volt, válogatás a frissiben megjelent *Gradovi i himere* című kötetből, levelek Párizsból, Rómából, Avilából, Korfuról és Svájból. A fordító Debreczeni Brunner József szép esszéje vezette be az esszéisztikus útleírásokat, méltatva Dučić írói nagyságát és kétségtelen nyugatias műveltségét, de kiemelve jelentőségét és pártatlanságát a délszláv és szerb irodalomban.

Különösen említésre érdemes azonban az a bevezető, mely *A szerző előszava* címmel került az írások elé, s melyet Dučić 1932 novemberében külön fogalmazott meg magyarul megjelenő könyve számára. A rövid írás részben a Jugoszláviai Magyar Könyvtár megindítását köszönti, de figyelemre méltó tájékozottsággal fogja át a magyar–szerb irodalmi s történelmi érintkezéseket is. Dučić e feledésbe merült, szerbül sosem publikált, elfeledett írását érdemes felidézünk: „Szeretettel köszöntöm az induló Jugoszláviai Magyar Könyvtárt és őszinte szívvel kívánom e rokonszenves vállalkozásnak a megérdemelt nagy sikert. Minden célkitűzést, amely a népek közeledésének eszméjét szolgálja, nemesnek és pártfogásra érdemesnek tartok. Az ilyen közeledési akciók elhivatott vezérei természetesen az írók és költők, akiknek feladatai nagyon megsokasodtak korunkban, mikor szerte a világon a gyűlölet és elfogultság kiáltó szava harsog. A Jugoszláviai Magyar Könyvtár a régi szép hagyományokat kelti új életre, a lelki barátság és a szellemi értékcsere boldog idejét idézi. Ötven évvel ezelőtt a jugoszláv olvasóközönség Jovan Jovanovics Zmaj remek fordításában olvasta és élvezte Petőfi, Arany és Vörösmarty munkáit. Az én gyermekkoromban már Jókai igen sok műve volt kedves olvasmánya a jugoszláv publikumnak. Magam is sokat és sokszor forgattam Jókai, Mikszáth és a nagy Madách remekműveit. A magyarság a jugoszláv irodalom reprezentatív termékeinek átültetésével most csak viszonozza a megbecsülés régi szép gesztusát. A magyar és jugoszláv nemzet sok fontos lelki vonatkozásban hasonlít egymáshoz. Mi jugoszlávok adtuk a magyarságnak Petőfit, mi pedig a magyarságnak köszönhetjük Szibinjani Jankót, akit a szerb Múzsza is megénekel, mint történelmi hőst. A magyarok és szerbek történelmi barátsága szent emlékek talajából fakadt, közös hősök és szellemóriások munkája alapozta meg. A hős és a költő testvérek, az emberiség fájának legnemesebb hajtásai, a magok melyekből minden szép és nagy virágzik ki.”¹²

¹¹ Uo., 6–7.

¹² Ducscics Jován, „A szerző előszava”, in Uő, *Az álmok városa*, 13.

Bár nem valószínű, hogy Debreczeni József, esetleg Strelitzky Dénes hagyatékából előkerülne Dučić e rövid esszéjének eredeti szerb szövege – a felfedezés Jovan Dučić életművének és megnyilatkozásainak fontos adaléka lenne.

Dučić bevezetőjének van egy toldaléka is, egy levélféle a fordítóhoz, melyet Debreczeni József a szöveg után csatolt, s közreadott az *Álmok városában*: „Engedtessek meg, hogy őszinte köszönetemet fejezzem ki Debreczeni Józsefnek munkám remekbe készült tolmácsolásáért. A fordítás munkája talán azért is sikerült ennyire, mert a fordító szeme előtt a fenti szép eszme lebegett, eszme, amely több és szebb az én munkámnál.”¹³

Egyik barátját, Kende Ferencet 1932. március 4-én Ószivácról Szenteleky tájékoztatja: „Nem tudom még, mikor megyek Pestre, valószínűleg csak akkor, amikor Ducsity első nagy estélyét adja, melyre hivatalos lesz a magyar íróvilág. Kultúrközeledési terveit majd közlöm Veled, talán a megvalósításnál szükség lesz a Ti kiváló segítségetekre is.”¹⁴ E tervekben, s a Dučićsal való megbeszélésekből azonban semmi se lett. Szenteleky, aki gyógykezeltetni is szeretne volna magát Budapesten, nem kapott sem szabadságot, sem kiutazási engedélyt Jugoszláviából – Dučić több ajánlólevele, s követi közbenjárása is hiábavalónak bizonyult. Amikor 1933 májusában végre eljutott a budai Mártonhegyi Szanatóriumba, 1933. július 4-én Dučić meglátogatta. „Ma délben Ducsity volt nálam Debreczenivel. Közel két óra hosszat fecsegett.” – írta erről röviden Csuka Zoltánnak.¹⁵ Dučić ekkor már készült elhagyni Budapestet. Szenteleky bizalma Dučić iránt addigra megrendült, s különösen lesújtó véleménye volt mind az *Álmok városa* eredetijéről, mind Debreczeni nagyvonalú, gyöngye és felületes fordításáról. Emberileg is csatlakozott Dučićban. E hitében Mladen Leskovac is megerősítette egy levelében. Nem akart írni Dučić könyvéről, s Czako Tiborral íratott róla a *Kalangya* 1933. februári számába, hogy elkerülje a szókimondó kritikát. 1933. augusztus 20-án, hazatérve Ószivácrá, alig másfél hónappal Dučić látogatása után Szenteleky már halott volt.

Jovan Dučić csupán 1933. július 30-ig maradt budapesti állomáshelyén, ekkor két hónapos rendes szabadságra ment, a követség vezetését átadta a rangidős tanácsosnak, mint ideiglenes ügyvivőnek (*chargé d'affaires*), míg őt magát már augusztusban Rómába helyezték át követnek. Budapestre már nem is tért vissza. Távozásában szerepet játszott az a körülmény is, hogy a követség katonai attaséjával kapcsolatban magyar részről állítólag megalapozatlan kifogások merültek fel, s kiutasítását fontolgatták.

Dučić budapesti szolgálatával kapcsolatban említésre érdemes, hogy Belgrád közelsége miatt gyakran utazott haza jelentéstételre – összesen öt alkalommal másfél éves szolgálata alatt –, s több mint három hónapig volt távol szabadság és magánjellegű bécsi útja miatt, valamint a Nemzetközi PEN Club XI. dubrovniki kongresszusán

¹³ Uo., 14.

¹⁴ SZENTELEKY, *Irodalmi levelei*, 249–250.

¹⁵ Uo., 380.

való részvétele miatt is, mely 1933. május 25-én kezdődött. Ezen magyar írók is részt vettek, de a belgrádi PEN Központ résztvevői között ott volt Balázs Ambrus, Bárdosi Lajos, Csuka Zoltán, Havas Emil, Kázmér Ernő, Munk Artúr, Radó Imre is. Május 29-én, a kongresszus befejeztével, a külföldi írók egy csoportja – köztük a magyar írók – Szarajevóba és Zágrábba látogattak el. E kirándulásra Jovan Dučić is elkísérte őket.

Jovan Dučić budapesti diplomáciai működésének jellemzése nem e tanulmány feladata. Bár a magyar kormányzó mohácsi beszéde után vagyunk, amely némi bízakodást adott a két ország közötti feszült kapcsolatok enyhülésére, a harmincas évek elején a viszony különösen barátságtalan volt. A jugoszláv oldal a revíziós magyar politikát okolta, melyet különösen Olaszországból szítottak, azzal is, hogy támogatja a horvát usztasa mozgalmat, ami csak fokozta a két ország közötti feszült viszonyt. A francia, illetőleg olasz és német háromhatalmi törekvések a dunai államok feletti hegemoniáért való küzdelemben konfrontálódtak. Dučić szolgálati idején, 1932. október 1-jén Gömbös Gyula alakított kormányt. 1933 februárjában a korábbi berlini követet, Kánya Kálmánt nevezi ki a kormányzó külügyminiszterré, s a fasiszta államokkal való szorosabb külpolitikai kapcsolatok kiépítése kezdődik meg, melyeket Gömbös Mussolinivel és Hitlerrel való találkozásai követnek, még Dučić budapesti állomásozása idején. Hitler kancellárrá való kinevezése is erre az időre esik 1933. január 30-án, végül 1934 őszén a marseille-i királygyilkosság végleg elmerge-síti a magyar–jugoszláv viszonyt.

Dučić követi jelentéseiből csupán egy terjedelmes összefoglalót ismerünk, melyet közvetlenül Budapestről való távozása előtt, 1932. július 13-án fogalmazott meg Bogoljub Jevtić külügyminiszternek. E jelentés – szokatlan irodalmi igényű megfogalmazásával – mindenképp arra vall, hogy a Dučić diplomáciai érzékével szembeni kételyek *nem* megalapozottak. E jelentés alap gondolata annak a pesszimizmusnak a tükrözése, melyet Magyarországon tapasztal a jugoszláv helyzet megítélésében, s az a vélemény, hogy Szerbiát kulturálatlanoknak tartják. Figyelemre méltó az a distinkció, hogy megítélése szerint a magyarok másképp vélekednek Jugoszláviáról, mint a jugoszlávokról, akiket erős és értelmes népnek tartanak, s arról a hiedelemről is tudósít, hogy magyar vélekedés szerint Jugoszláviát – Magyarország ellenségei hozták létre a magyarok ellenében. Jelentését Dučić is reflexióknak nevezi, s nem hivatalos álláspontnak tekinti, inkább a lélektani pillanat felvázolásának és elemzésének, melyet jugoszláv részről nem lehet figyelmen kívül hagyni. Figyelemre méltó benne záró gondolata: jugoszláv létérdek, hogy a civilizált Európában a jugoszlávoknak mint modern és kulturált nemzetnek kell bemutatniuk magukat.

Érdekes lehet az a jellemzés, melyet Dučićról 1933. augusztus 23-án – tehát nem sokkal távozása után – küldött kormányának Ulrich von Hassell budapesti német követ. Másfél esztendei budapesti működése alatt von Hassell szerint Dučić diplomáciai és politikai tekintetben nem tűnt ki. Szerinte magyar hivatalos körökben politikai tehetségét, rátermettségét nem sokra tartották, de általában véve jó jelleműnek tartják. „Egyszer maga is úgy nyilatkozott – írja von Hassell –, hogy unja a diplomáciát, de

annál aktívabb irodalmi téren.” A legjelentősebb jugoszláv írónak tartja, aki tagja a Szerb Királyi Akadémiának, s Rómába való áthelyezését annak köszönheti, hogy kedvelik a belgrádi királyi palotában. Von Hassell megítélése szerint korrekt kapcsolatot tartott fenn a magyar kormánnyal, s áthelyezése nincs kapcsolatban két vezető budapesti jugoszláv diplomata állítólagos kémkedési ügyével. A francia kultúrkörökhöz közelinek tartja, de 1932 októberében – nyilván nem von Hassellnek – úgy nyilatkozott, hogy a német kultúrkörökhöz is kapcsolódni szeretne, s mivel Németországban két kötetnyi versét fordították le, Gerhard Hauptmann-t szerette volna megkérni, írjon előszót költeményeihez. „Dučić úr őszintén törekedett, hogy a német követséggel baráti kapcsolatokat tartson fenn – jelenti a követ. – Nehezen beszél németül. A Reich nem nagyon érdekli, már politikai nézetei miatt is. Nem nő. Jó magyar társaságban keveset látták.” A csatolt részletes, pontos életrajzban Dučićot mint modern költő-diplomatát jellemzi. Érdekes körülmény, hogy von Hassellt rövidesen Belgrádba, majd Rómába helyezik át, ahol újból találkozik kollégaként Dučićcsal. Naplójában Dučić rokonszenvezőn emlékezik meg róla.

Jovan Dučić hazájától messze hunyt el 1943. április 7-én, amikor a világháború még javában dúlt. Halálának híre jókora késéssel eljutott – ki tudja hogyan – hozzánk is. A Janus Pannonius Társaság pécsi folyóiratában, a *Sorsunk*ban, Herceg János emlékezett meg haláláról. „A magyar napisajtó jelentése szerint »néhány nappal ezelőtt Angliában vagy Amerikában« – jellemző a korra, amelyben élünk! – meghalt Jovan Ducsics a szerbek ünnepelt költője.” – írta. „Ducsicsnak kapcsolatai voltak a magyarokkal is. Néhány évig Budapesten képviselte országát, nem egy magyar íróhoz fűzte meleg barátság, és Szenteleky Kornél fordításai révén magyar nyelvterületen is megcsodálhatták tiszta, tökéletes költészetét. Az egykor ünnepelt költő halála oly időben következett be, amikor hazája nem adhatta meg neki a méltó végtisztességet. Nemes irodalmi igényei európai költővé avatták, a verseiből kicsendülő fenkölt [!] gondolkozása, a népek és nemzetek felé megnyilvánuló humanizmusa erősíti bennünk a gyász és tisztelet érzését, amellyel – szinte népe helyett – teszünk koszorút távoli sírhantjára.”¹⁶ – fejezte be nekrológiát Herceg János. A halálhírt újságokból vette. 1944. február 13-i számában – nagy késéssel – a visszacsatolás idején Újvidéken megjelenő szerb napilap, a *Nova pošta* is megemlékezett róla: *Jovan Dučić, pesnik snova: Povodom smrti srpskog pesnika i diplomate (Jovan Dučić, az álmok költője: A szerb költő és diplomata halála alkalmából).*

¹⁶ HERCEG JÁNOS, „Ducsics Jovan (1871–1944)”, *Sorsunk* 4, 3. sz. (1944): 175–176.